

GARMĖJIMAS

DIANA LATVĖ

Romanas

LIETUVOS RAŠYTOJŲ SĄJUNGOS LEIDYKLA

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.
Draudžiama ši kūrinių, esančių bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt.

ISBN 978-609-480-361-1

© Diana Latvé, 2023

© Asta Puikė, dizainas, 2023

© Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2023

Ne aš išgalvojau karą, kuriame laimi mirtis

aplinkybės

Trinkteli durys, į menę įsiveržia nuo šalčio pastiręs vyras, ledokšniai svarina ūsus. Prieblandoje vilkiškai sužybsi akys, kresna trumpa figūra išdidžiai įsitempia. Sėdintysis už stalo sužiūra paeiliui čia į atėjusįjį, čia į žvarbų rūko debesį, plūstelėjusį šiam iš paskos.

– Kas atsitiko, išdininke? Kas jums?

– Paspruko, dauggalis pone kancleri, bjaurybė Oginskis vėl ištrūko. Kiek ši nesąmonė tęsis? Prūsų garnizonas irgi niekin-gai dingo iš mūsų lauko. Kokio bieso pasamdžiau prūsus? Kad išsilaigyti kaip bobos pakrūmėmis? Dosniai mokėjau, bailiai, palūžo, neatsilaikė. Kas tiems vyrams darosi?

Susierzinęs išdininkas drebančiomis rankomis išsitraukia nosinę, išsišnypščia, susuka į gniutulą ir paslepia rankovėje.

– Nekalbėk nieku, Sapiega. Prūsų kariuomenė pareigingą ir organizuota. Hmm... kas galėjo pagalvoti, – kancleris Karlas Piperis kraipo galvą, žvairuodamas į šešėlius nuo žvakių liepsnų ir į zujantį aplinkui Lietuvos didįjį išdininką Benediktą Sapiegą. – Prisėsk, meldžiamasis, nusiramink, pasakok viską iš eilės. Gal vyno šlakelį?

Nekantrūs tie lietuviai, užuot ramiai pagalvoję spirga lyg kas krosnyje juos spragintų, verčiau protingą sprendimą priimtų, garbę užsitarnautų, kaip užsitarnavo jis, Karlas Piperis – pirmasis karaliaus ministras ir vienintelis valstybės narys, lydintis karalių mūšyje. Svarbiausia – nutaikyti tinkamą momentą, laiku užmiršti savo kilmę (abu jo tėvai buvo žemakilmiai bajorai, kadaise sukiojęsi karaliaus Karolio XI aplinkoje), sėkmingai vesti, mitriai susukti prekybinius ryšius, žinoti, kam kada kyštelėti porą riebių kąsnelių, – štai tokios pagrindinės pastangos priartino jį prie grafo titulo. Dabar Karlas Piperis priiminėja svarbius sprendimus ir ištikimai vykdo savo karaliaus valią.

Skambteli krištolas, žybteli brangaus stiklo grafinas, sukliuksi taurėn pilamas vynas.

– Neturiu ką pasakoti, – išdininkas pribėga prie lango, kilsteli užuolaidą, nosimi priglunda prie apšarמושio stiklo. – Be mudviejų, čia daugiau nieko nėra? Jūsų šviesybė įsitikinęs? – atsisuka, pasilenkia ir kažkodėl ima šnibždėti tiesiai Piperio ausin, – atvykau slapčia, savo brolio Jono Kazimiero Sapiegos, teisėto Lietuvos etmono, pasiūstas. Tegul jo šviesybė nesupyksta, išdrįsiu priminti apie Livonijos žemes, jūsų maloningojo senojo karaliaus Karolio X kadaį prie Švedijos prijungtas. Prieš įžengdamas į Lenkijos karališkąją sostą saksas Augustas II pasižadėjo sugrąžinti jas Respublikai. Ne per seniausiai jis kreipėsi į Lenkijos seimą, prašė šaukti kariuomenę prie Rygos, kur šiuo metu jūsų aukščiausiasis Karolis XII įkūrė stovyklą. Mūsų šis seimas visiškai pakriko, blaškosi po laukus kaip pavasarinės vištos, nežino, kaip elgtis, delsia, karaliaus prašymo

nepildo. Bet tai ne bėda. Bėda, kai valstybėje atsiranda išdavikų, – Oginskis su Višnioveckiais ties Valkininkais sutelkė neteisėtą konfederatinę kariuomenę – esą ginsią valstybę nuo žalingų Sapiegos veiksmų. Dievulėliau, kokių dar veiksmų? Dauggalis pone, jų ketinimai net mažvaikiui aiškūs – siekia paveržti mums, Sapiegoms, teisėtai priskirtą valstybės tarnybą, idant galėtų valstybės ištekliais ir karinėmis pajėgomis švaistytis tarsi savais. Išūžė bajorams ausis, esą mes per daug valdžios turim, esą visa valdžia – Sapiegų rankose, esą nekreipiame dėmesio į kitus didikus, savo naudai seimeliuose nutariame ką panorėję. Ginklu mat pasišovė atstatyti Respublikos garbę. Paistalai. Krašto garbė Oginskiui nė motais, jis gviešiasi valstybinių vietų ir naudos. Mano brolis Jonas Kazimieras Sapiega, teisėtasis Lietuvos etmonas, ketino įvesti tvarką, žygiui į Valkininkus paskubomis surinko vos 10 000 vyrų. Deja, mūšis nenusisekė, mane sužeidė, laimė, lengvai, bet brolis kaip kokasai nusikaltėlis Varšuvon turėjo sprukti – maldaus karaliaus ir Seimo paremti teisėtą jo valdžią. Susnos menkapročiai šlėktelės, Oginskio palaižūnai, nesupranta, kad dėl jų Lietuvos didysis etmonas Jonas Kazimieras Sapiega stengiasi, – išdininko pirštai nusitveria stalo krašto, – ir dėl valstybės. Varge, varge, dauggalis pone, kad žinotum, kokia baisi nelaimė mus, Sapiegas, ištiko! Niekingieji konfederatai sučiupo etmono sūnų Mykolą ir kitą dieną Valkininkuose žiauriausiai nužudė, kardais sukapojo Vilniaus kapitulos kanauninko Kristupo Bialozaro ir Vilniaus vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio, keršijančių už Sapiegos uždėtus mokesčius ir neva nepagarbą bažnyčiai, paliepimu. Jaunasis Mykolas Sapiega, amžiną jam

atilsį, buvo tikras riteris: kilnus, išsimokslinęs jaunuolis, drąsus ir be galo padorus. Varge, varge, atėmė visus Sapiegų dvarus. Višnioveckis su Oginskiu neketina sustoti, sako, žygiuos į Vilnių mano brolio Jono Kazimiero Sapiegos gaudyti. Mažato, mus, garbingus bajorus Sapiegas, apšaukė savo krašto išdavikais, už įstatymo ribų paskelbė, myriop be teismo nuteisė. Gimines ir draugai apleido dvarus ir namus, skubiai išvyko į užsienį, o tie, kurie nespėjo, kaip medžiojami žvėrys išsislapstė miškuose, sulindo į pelkes, požemius, urvus. Varge, vargeli! Nesaugu paliko Lietuvoje keliauti – plėšikai, visokie padugnės apsimeta Sapiegų šalininkais, puldinėja kaimus, miestus ir miestelius, plėšia, vagia, žudo. Oginskio su Višnioveckiu šlėkta yra daug žiauresni už paprastus plėšikus, jie ne tik plėšia, bet prieš nužudydami kankina žmones. Ak, kaip žema, ak, kaip niekinga, – rypuoja Benediktas Sapiega ir staiga nutyla, įtariai sužiūręs į neramiuosius šešėlius, besiraitančius pagal žvakių plevenimo įgeidį.

– Negali būti, ką tu sakai? – kuo nuoširdžiau išspaudžia kancleris Piperis.

Pasakojimas, pradžioje dominęs, ima nervinti. Po velnių, šiuo metu jam savų rūpesčių pakanka. Vietos dvarponių rietenos įdomios tiek, kiek naudingos švedams. Vynas – sodrus ir šiltas, o šlapia litvino barzda baisiausiai šlykšti. Kancleris delnu persibraukia pakaušį, gurkšteli iš taurės ir nusipurto.

– Aš irgi inkognito. Tas, kuris tave siuntė, gerai žino, jog mes, švedai, Sapiegoms esam palankūs, kitaip nesėdėtum šitame kambaryje. Pats žinai.

– Taip, taip, dėkui už pasitikėjimą, dauggalis pone. Deja,

pats galiu nedaug, likau be karių ir išdo. Po mūšio Sapiegu kariuomenę perėmė šlėkta Mykolas Višnioveckis. Gerieji mūsų draugai greitosiomis, per dvi savaites turėjo apsispręsti, tiems niekšams sukilėliams ištikimybę prisiekti – grasino nubausiąs, kaip nubaudė Sapiegas. Niekšiška, a? Mūsiškis karalius Augustas II priskyre Višnioveckį kariuomenės regimentoriumi, o mano kuo rūpestingiau prižiūrėtą valstybės išdą perdavė Katilui su Oginskiu. Oi, oi, vargas mums. Kas dabar bus? – susiėmęs už galvos dejavo Benediktas Sapiega. – Matai, prie ko privedė apsileidimas ir gera širdis, sakiau garbingajam etmonui griebt juos už makšnos...

Akimirką žvakės šviesa apšviečia glotniai nuvažkuotą kanclerio Piperio peruką, tankiai mirksinčias retokas blakstienas. Jei ne dvi žvitriai žibančios akutės, trumpu blykstelėjimu išdavusios sumaniai slepiamą smalsumą, švariai nuskustas nuobodžiaujantis veidas atrodo nesidomintis bėdžiaus Sapiegos dėstoma istorija.

– Dievas baudžia už jūsų puikybę, Sapiegos.

– Puikybė – prietaras. Mes, Sapiegos, – neprietaringi, mes – galingi, – išdininkas įsitempia ir išdidžiai išpučia krūtine.

Žvakių šviesoje nedidelė jo figūrėlė tarp kitų šešėlių atrodo kaip dar vienas šešėlis, tik trumpas ir storas.

– Leisk priminti, jau nebe, – kancleris Piperis piktai cakteli liežuviu. – Užmiršai savojo karaliaus saksiską prigimtį. Mano patikėtinių žiniomis, į Lietuvą šlėktų maištui Respublikoje malšinti jis atveda saksų kariuomenę, kurią minėjo vėliau panaudosiąs Palangos – Šventosios uosto statybos darbams. Bi-jau, jo ketinimai krypta į mus – švedus.

– Negerai taip, negerai... Mes, Sapiegos, patys sugebėtume susitvarkyti, nors... taip, tikriausiai, a... tikimės jūsų... è... – švedų pagalbos.

– Mhh, regis, anksčiau mieliau kliovėtės prūsais, – ironiškai nutęsia kancleris. – Pats sakei – nepigiai.

– Suklydom, dauggalis pone, klysta visi.

– Taigi, ne visi, – Piperis ištiesia taurę su vynu ir globėjiškai suima Sapiegų išdininką už alkūnės. – Klaidos kainuoja brangiai, mielasis, ir dažnai esti neįkainojamos. Ne man, menkam švedui, Sapiega, tave mokyti, kaip savas kraštas valdyti. Ar nemanai, kad absoliuti valdžia sužlugdė jūsų valdžią? Puikavotės prieš lenkų bajorus, ei ho... kepurių puošmenėles kratėte... ei ho... kartais žvilginote, suteikėte žymiai mažiau valdžios nei tokiems pat Lietuvos urėdams? Štai prie ko privedė pūtimasis ir poviškas plunksnelių kedenimas, ei ho... Puikią valdžią buvote sulipdę, Sapiega, gaila, labai gaila. Valdžią reikia mokėti išlaikyti. Viena klaida, kita, toliau seka visa klaidų virtinė, ir valdžia nuslysta į prarają. O smagiai nuriedėjus, smagiai viskas ir subyra. Nebus lengva susitarti tarpusavyje, oi lengva nebus, kai pakelti ginklai ir pralietas bajoriškas kraujas. Girdėjau, Žemaitijos bajorai taipogi nepatenkinti Sapiegų valdžia, ei ho?

– Uh, – suurzgia Sapiega, – Grigas Oginskis sudegino mūsų dvarus, atsirūgs jam, – išdininkas pagrasina vienam iš šešėlių, šis mikliai sprunka palubėmis ir pranyksta tamsoje. – Tikimės jūsų šviesybės pagalbos...

– Mhh, suprantu, pagalbos prašote... – kancleris paskersakiuoja į kampą, kuriame ką tik pasislėpė šešėlis. – Nežinau, nežinau, mhh, nemanau... nenorėčiau rizikuoti savo narsiuju

kareivių gyvybe dėl jūsiškių šlėktų rietenų. Mhh... sakai, sumokėsit? Mhh... ei ho. Gerai jau, gerai, Sapiega, pažiūrėsiu, ką galiu dėl jūsų padaryti. Grįžk, išdininke, į Varšuvą ir lauk mano žinios.

– O, dauggalis pone, jūsų šviesybe, meldžiamasis, skolingi neliksim... kiek galėsime... – ataturstomis traukdamasis išdininkas lankstosi, kiek leidžia liemens apimtis ir garbusis stotas.

Žvakidėse blaškosi liepsnos, šešėliai pasklinda po kambarį, nerimsta, kopinėja sienomis.

– Nieko tau nepažadu, Sapiega, eik sau, eik, – kancleris Piperis beveik stumte išstumia išdininką pro duris, užšauna skląstį, dar kelias minutes žiūri pro langą į kiemą, kaip kareivio padedamas išdininkas ropščiasi į balną, atsigręžia, kažkam šūkteli ir, pliaukštelėjęs botagu arkliui per šoną, išnyksta naktyje.

Tamsoje suplevena snaigė, antra, trečia... Danguje ima suktis spiečiai snaigių, tuoj atvykėlio pėdsakai dings sniege, pusnys storu patalu nuklos slėnius, miškus, laukus iki tolimosios Švedijos. Kancleris Piperis, išraudęs nuo šilumos ir vyno, nusišluosto prakaitą. Menėje tvanku. Ištraukia iš stalčiaus Lenkijos primo kardinolo Mykolo Radziejovskio surašytą raštą, grasiinantį švedų karaliui pasisaugoti, valstybės sienų neperžengti, jei šis nenorįs užitraukti visos Respublikos neapykantos. Piperis atsisuka į tamsųjį kampą ir patenkintas sukikena.

– Niekingas bailys, ei ho, ir baisus peštukas. Na, kur du pašasi – šalia visuomet tupi peslys ir laukia savo dalies.

– Tuo pesliu pabūsime mes, – žvaliai jam atitaria tvirtas balsas kampe, – rietenos silpnina šalies jėgas, vietos šlėktos žaidžia nešvarų žaidimą, ir mes jiems nepastebimai padėsime.

Iš tamsos išnyra kilmingo veido jaunuolis. Delnai kietai gniaužia ginklo rankeną, kyšančią iš durklo makštis, dar akimirka, regis, ištrauks ir užsimos. Akyse žėruoja jaunatviškas nekantrumas, noras greičiau įtvirtinti savo valdžią, atkurti prarastą Švedijos viešpatystę, naujai sulipdyti valstybę ant senojo pamato, jo karališkųjų protėvių prieš daugelį metų gabalas po gabalo pakloto naudingomis santuokomis, politiniais ryšiais, derybomis ir ryžtinga kova atsirikiant žemių iš aplinkinių kraštų, kuriems nekaip sekėsi. Gražiausiose jaunuolio vizijose švedų laivai išdidžiai, kaip anais laikais, kursavo Baltijos jūroje, rinko mokesčius kaip kadaise iš visų laivų, plaukiančių prekiauti į Rusiją, švedų tauta vėl valdė „savo jūrą“, kontroliavo Baltijoje, kaip kadaise karaliaus Eriko laivai saistė mokesčiais Danijos ir Hansos pirklių laivus. Tačiau šiandieną mylimos šalies sienos braška: iš vienos pusės, Didžioji Rusija jėga braunasi prie Baltijos, iš kitos pusės – Danija su Respublika trypia kojomis. Daniją jis kaipmat galėtų lengvai suimti savo glėbin per santuoką – visa Švedija nekantraudama laukia sosto įpėdinio, – tik vedybos jam kelia šleikštulį. Verčiau jis nekreips dėmesio į patarėjų skubinimus vesti ir uoliai tokias mintis slopins reguliariomis karinėmis pratybomis lauko rikiuotėje.

Kancleris stveria nuo stalo laišką, suvyniotą į ritinį, ir piktai pamosuoja:

– Vienas tų peštukų drįso skųstis Varšuvos senatui, esą Jūsų didenybė sulaužė taiką, kurios anas be galo nuoširdžiai ir ilgai siekė.

– Kurgi ne, – ironiškai nusiviepia jaunuolis.

Gniaužiančios durklą rankos odoje išsišauna raudonos gyslos lyg pasirengusios atakai gyvatės. Jos grėsmingai pulsuoja. Kancleris Piperis sukikena ir tuoj nutyla, prisiminęs prieš metus savo ranka surašytą panašų laišką Lenkijos primui kardinolui Mykolui Radziejowskiui, kaltinantį Respublikos karalių Augustą II taikos sulaužymu. Smagus pasisvaidymas laiškais, ir tiek.

– Tikėkimės, pesliams liks kur kas daugiau nei maita. Gal vyno šlakelį, Jūsų didenybe? – įsiteikdamas ištiesia taurę.

Karalius atsainiai mosteli tarsį bandydamas nuvyti įkyrų vabzdį – galvon toptelėjusią mintį, paima žvakidę ir ryžtingai nužingsniuoja prie stalo, kur guli išlankstytas lapas, nužymėtas vėliavėlėmis, spalvingais akmenukais, išvogotas kryptingomis strėlėmis, prisitraukia arčiau ir ilgam įsikniaubia.

– Štai ką padarysime, – prabyla po valandėlės. – Jei tie peštukai šlėktos prašo mūsų pagalbos, pateisinkime jų lūkesčius. Įleiskim vilką avies kailiu į besiriejančių avinų bandą ir pažiūrėkime, kas bus.

Karalius pastumia pirmyn tris juodus akmenukus: štai į Žemaitiją pasiūsiąs stipriausias švedų rinktinės neva saugoti Sapiegos dvarų ir turtų nuo Oginskio kariuomenės puldinėjimų. Paima vieną baltą akmenuką ir pastato dešinėje – Sapiega tebus mūsų sąjungininku, o Oginskio kariuomenę – sviedžia pilkus pagaliukus kairėn – laikysiąs maištautojais, besipriešinančiais teisėtai Lietuvos etmono Jono Kazimiero Sapiegos valdžiai.

Kancleriui Piperiui patinka karaliaus planas. Tyliai sukikėnęs patrina rankas – šiaip ar taip, jei karo neįmanoma išvengti, lai kariauti pradeda kiti. Jo maloningasis karalius kariaus dėl taikos, dėl teisingo reikalo.